

ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑΡΧΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ (ΣΚΕΨΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΕΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1906-1910)

ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΒΑΣΛΑΜΑΤΖΗΣ

I. Εισαγωγή

Με τη μικρή αυτή μελέτη επιδιώκεται αρχικά να συζητηθεί η σχέση που υπάρχει ανάμεσα στις κυρίαρχες ιδέες μιας εποχής και τις γνώσεις που παράγονται στον επιστημονικό χώρο. Η ψυχιατρική, στην προκειμένη περίπτωση, επιλέγεται σαν ιδιαίτερα προνομιακός χώρος αναφοράς.

Αν και το τι είναι επιστημονικό και τι το δεν είναι ή και το πόσο εισδύουν στο πεδίο της έρευνας οι προσωπικές αντιλήψεις του ερευνητή είναι προβλήματα που αφορούν κάθε επιστήμη (από τα μαθηματικά ως τα νομικά). Στην ψυχιατρική, λόγω του αντικειμένου της, των μεθόδων της¹ αλλά και της ίδιας της εκκίνησής της (που σφραγίστηκε από τα άσυλα), είναι ευχερέστερο να διακρίνουμε και να συζητήσουμε τα θέματα αυτά. Άλλωστε δεν πρέπει να αγνοούμε ότι για άλλους (Szasz, Jervis) αυτή καθεαυτή η ψυχιατρική αποτελεί ιδεολογικοποίηση και ιατρικοποίηση προσωπικών εμπειριών και κοινωνικών προβλημάτων.

Επίσης με τη μελέτη αυτή προτείνεται ένα μοντέλο έρευνας της ιστορίας της ιατρικής, που μέσα από τη μελέτη της ιδεολογίας της ιατρικής ανασυνθέτει τη σχέση της με την κοινωνία και την ιστορική εξέλιξη.

Η χρήση της έννοιας «ιδεολογία», επιτρέπει πολλές φορές αντιφατικούς ορισμούς και ερμηνείες, που ακόμα η «επιστήμη της ιδεολογίας»¹ δεν τις έχει αποσαφηνίσει οριστικά ούτε έχει συνθέσει δια-επιστημονικά τις αποκλίνουσες προσεγγίσεις στο θέμα. Παραμένει, παρ' όλα αυτά, θεμελιακή η διαπίστωση του Αλτουσέρ ότι: «κάθε επιστημονικός λόγος είναι εξ ορισμού λόγος χωρίς υποκείμενο»². Εξ άλλου θεμελιακό, για το κείμενο αυτό είναι και ότι το υποκείμενο είναι η βάση της ιδεολογίας, «στο βαθμό που κάθε ιδεολογία έχει ως λειτουργία να διαπλάθει, να μετατρέπει συγκεκριμένα άτομα σε υποκείμενα»³.

Με αυτή την έννοια η κοινωνικά κυρίαρχη ιδεολογία τείνει να ενοποιεί τις αντιλήψεις των μελών ενός κοινωνικού σχηματισμού και τελικά να επιβάλλεται σε αυτά. Αυτές οι βασικές διαπιστώσεις μας επιτρέπουν να παρακολουθήσουμε τις συνιστώσες του «επιστημονικού» (διάδαξε: ιδεολογικού) λόγου της ψυχιατρικής μιας ορισμένης εποχής και να κατανοήσουμε τη σχέση με τη φανταστική εικόνα της πραγματικότητας που ήθελαν να δικαιώσουν και να επιβάλλουν οι διανοούμενοι (εδώ: ψυχίατροι) της εποχής. Το περιοδικό που θα μελετηθεί, η «Ψυχιατρική και Νευρολογική Επιθεώρησης» αν και επιχειρεί αν δικαιώσει με επιστημονικό τρόπο την κυρίαρχη ιδεολογία, σχετίζεται μ' αυτήν τόσο ασφυκτικά, που η απλή ανάγνωσή του και μόνο επιτρέπει αδιάστα συμπεράσματα και κρίσεις. Άλλωστε και από την ανάγνωση των τίτλων των άρθρων που επικρατούν (παράδειγμα: «Ψυχολογία των λαών», «Εθνική Νευρασθένεια» κ.λπ.) διαφαίνεται ο στόχος τους.

Η ανασκόπηση περιορίζεται στα τεύχη της πενταετίας 1906-10, μιας περιόδου ιδιαίτερης κοινωνικής και ιδεολογικής ανα-

ταραχής, που σφραγίστηκε με το κίνημα στο Γουδί και την πρώτη κυθέρηση Βενιζέλου (1910)⁴.

Ειδικά στο ιδεολογικό επίπεδο αυτή την περίοδο παρατηρείται σύγχυση και απογοήτευση για «το μέλλον της φυλής», σαν αποτέλεσμα της ήττας του 1897. Αμφισβητούνται οι αξίες της «κλασικότητας», η καθαρεύουσα κ.λ.π. αλλά και προβάλλονται από τους διανοούμενους διαταξικές ιδέες, που δεν ξεφεύγουν από το δοκιμασμένο τρίπτυχο, «Μεγάλη Ιδέα - Θρησκεία - Οικογένεια».

Βρισκόμαστε, δηλαδή, μπροστά σε μια ανάμειξη συντηρητικών και επεκτατικών ιδεών, που βρίσκονται όμως σε ρήξη με τις ιδέες της «κλασικότητας», που θεωρούνταν δεμένες με την αποτυχημένη πολιτική των μέχρι τότε κυβερνήσεων. Το τρίπτυχο προβάλλεται τώρα ξεκαθαρισμένο από κάθε τι που έχει συνδεθεί από τα λαϊκά στρώματα μ' αυτές.

Από την άλλη, η ριζική αμφισβήτηση (σε ιδέες και τρόπο ζωής) καταπολεμάται σαν σοβαρός εθνικός κίνδυνος. Αυτός ο περιορισμός, ίσως καθορίζεται από το γεγονός ότι η νέα εθνική αστική τάξη έχει μεταναστεύσει στον ελληνικό χώρο και έτσι δεν έχει προκύψει από την πάλη με κάποιες παλιές και ξεπερασμένες ιστορικά, κοινωνικές δυνάμεις. Η καταγωγή της και ο ρόλος της στα εμπορικά κέντρα της Μεσογείου, ρόλος εκμεταλλευτικός των ντόπιων αστικών και λαϊκών στρωμάτων, δρουν περιοριστικά στην ιδεολογική φαρέτρα της.

Οι ιδιαίτεροι αυτοί χαρακτήρες της ιδεολογικής ταυτότητας της εποχής θα διερευνηθούν μέσα από τη μελέτη των κειμένων της «Ψυχιατρικής και Νευρολογικής Επιθεώρησης», δίνοντας ενδείξεις για την αντικειμενικότητα της ιστορικής υπόθεσης. Ταυτόχρονα θα φανεί πως αντανακλώνται οι κοινωνικές ιδέες που κυριαρχούν (και παραπέρα, η πάλη των ιδεών) στην ψυχιατρική.

II. Τι είναι η «Ψυχιατρική και Νευρολογική Επιθεώρησης»

Το 1906, η «Ψυχιατρική και Νευρολογική Επιθεώρησης», που ήταν από τα πρώτα θεωρητικά επιστημονικά περιοδικά,

1. Οι ποικίλες κοινωνιολογικές και ψυχολογικές υποθέσεις (παρά τις σημαντικές διαφορές) για την ιδεολογία στοιχειοθετούν την ύπαρξή της. Η επιστήμη της ιδεολογίας έχει εγκαινιαστεί. (Αλτουσέρ).
2. Α. Αλτουσέρ: Ιδεολογία και Ιδεολογικοί μηχανισμοί του Κράτους, στο: Θέσεις, εκδ. Θεμέλιο, 1977.
3. Ο κ.π.
4. Για τις κοινωνικές και οικονομικές ορίζουσες της εποχής μπορεί να ανατρέξει κανείς στα: Τ. Βουρνά: Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας, από την επανάσταση του 1821 ως το κίνημα του Γουδί (1909) εκδ. Τολίδη 1974, Ν. Σβορώνου: Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας, εκδ. Θεμέλιο 1976, και Κ. Τσουκαλά: Εξάρτηση και Αναπαραγωγή, εκδ. Θεμέλιο 1977.

βρισκόταν ήδη στον πέμπτο χρόνο της έκδοσής της. Ο εκδότης της, Σιμεωνίδης Βλαδιανός, υπήρξε γνωστός ψυχίατρος και κλινικός της εποχής, με πανεπιστημιακές σπουδές στο Παρίσι. Η κλινική του, το Maison de Santé, στην οδό Κύπρου (Πατήσια), ήταν η πρώτη ιδιωτική ψυχιατρική κλινική στη χώρα μας (1904). Στα τεύχη αυτών των ετών υπάρχουν δύο –υπερβολικά ευνοϊκές– περιγραφές της κλινικής, με την κατ'άληξη ότι πρόκειται για μια νέα «Κολυμβήθρα του Σιλωάμ»!

Οι θεραπείες ήταν ποικίλες. Από τα φάρμακα της εποχής (βερονάλη, κίνα, βρωμπίνη κ.λπ.) ως την υποβολή και την ύπνωση, από τον καταωνισμό και τα χλιαρά λουτρά ως τη μουσικοθεραπεία και τη μαλαξιοθεραπεία. Αναφέρεται βέβαια και η ψυχοθεραπεία, χωρίς όμως να διευκρινίζονται οι αρχές και μέθοδοί της. Το όνομα του Φρόντ δεν απαντιέται ούτε στις ευρωπαϊκές ανταποκρίσεις.

Με τα ίδια ζωηρά χρώματα που περιγράφουν την κλινική του, περιγράφεται και η προσωπικότητα και το επιστημονικό

επίπεδο του Σ. Βλαδιανού. Αυτό δεν αποτελεί σίγουρο κριτήριο ούτε της επιρροής των θέσεών του στους πανεπιστημιακούς και ψυχιατρικούς κύκλους, ούτε της κοινωνικής σημασίας τους. Αντίθετα, ενδεικτικό της πανεπιστημιακής του ανέλιξης είναι η εμφάνιση του τίτλου του υφηγητή κάτω από το όνομά του στα τελευταία τεύχη του 1909.

Επίσης, όπως σημειώνεται στις σελίδες του περιοδικού, στη διάρκεια του 1905 η Ψ-Ν-Ε είχε περιληφθεί στον κατάλογο της Γαλλικής Εταιρείας Ιατρικού Τύπου. Την ίδια χρονιά ο Γεώργιος ο Α΄ συνεχάρη τον Βλαδιανό, για την ίδρυση της κλινικής και ζήτησε τη γνώμη του «επί των αιτίων για την αύξηση των νευρικών και φρενικών νοσημάτων εν Ελλάδι κατά τα τελευταία έτη»(!)

Τέλος, η θεματική ταξινόμηση των άρθρων της εξεταζόμενης περιόδου δίνει μίαν ενδεικτική εικόνα του περιεχομένου των δημοσιεύσεων (πίνακας Ι)

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι
Θεματική ταξινόμηση των κειμένων της Ψ-Ν-Ε
στην περίοδο 1906-1910

ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ	ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΤΙΤΛΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
1. Κοινωνική ψυχολογία και άλλα ιδεολογικά κείμενα	Η ψυχολογία των υστερικών από κοινωνική και εγκληματολογική άποψη (1906), Εθνική Νευρασθένεια (1907), Η Εκκαθάρισις του Πανεπιστημίου (1910)	35
2. Θεραπευτικά	Η μουσική ως θεραπευτικό μέσον (1907), Περί γελωτοθεραπείας (1908), Το πυρηνικόν νάτριον εν τη θεραπευτική των φρενικών νοσημάτων (1910)	28
3. Ψυχοπαθολογία	Περί των μετεγχειρητικών ψυχώσεων (1908), Η αυτοκτονία παρά τοις φρενοβλαβέσι (1909), Ιδέαι καταδιώξεων και παραλήρημα καταδιώξεων (1907)	5
4. Νευρολογικά	Αι γεροντικά ή βραδυφανείς επιληψίαι και η θεραπεία αυτών (1907), Η πρόγνωσις εν ταις προϊούσαις μυϊκαίς ατροφίαις (1908)	12
5. Υγιεινή	Υγιεινή του αυτοκινήτου (1907), Διαιτητική του πνεύματος εν τη Σχολείω (1908), Εγκράτεια και μονογαμία (1908)	14
6. Αλκοολισμός - Εξαρτήσεις	Αλκοολισμός και Φρενοπάθεια (1908), Περίπτωσης τοξικομανίας (1908), Περί κακών έξων (1910)	11
7. «Μεταψυχική»	Περί των επιστημονικών αποδείξεων της επιδίωσσεως της ψυχής (1907), Περί ψυχικής τηλενεργείας (1909)	16
8. Ιστορικά	Η αντισηψία εν τη αρχαιότητι (1908), Ο Πάπυρος του Ebers και η Ελληνική Ιατρική (1907)	6
9. Στατιστικά	Α ^α έκθεσις περί της εν Σκρυπού Λεβαδείας επιδημίας εγκεφαλονωτιαίας μηνιγγίτιδος (1908), Το Σκυλίτσειον Νοσοκομείον της Χίου - Στατιστική (1906)	3
10. Λοιπά	Τα μη κανονικά παιδιά (1907), Guy de Maurassant, η ζωή του, τα έργα του, η ασθένειά του και ο θάνατός του (1908).	10

Για την κοινωνιολογική του προτίμηση άλλωστε επικρίθηκε ο Βλαδιανός από την επιτροπή κρίσης που απέρριψε αίτησή του για την κατάληψη της έδρας Νευρολογίας - Ψυχιατρικής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Στο τελευταίο τεύχος της Ψ-Ν-Ε (Σεπτέμβρης - Δεκέμβρης 1911), ο εκδότης ζητούσε την παρέμβαση του υπουργικού συμβουλίου για την ανατροπή της απόφασης, και χαρακτήριζε την εισήγηση της Επιτροπής σαν «επισημονικόν ράκος».

Συνολικά, η «Ψυχιατρική και Νευρολογική Επιθεώρησης» εκδόθηκε για 9 χρόνια, από τον Σεπτέμβρη του 1902 έως τον Δεκέμβρη του 1911, αρχικά με 10 τεύχη το χρόνο και τα τελευταία δύο χρόνια με 6 διμηνιαία τεύχη.

III. Μεγάλη Ιδέα - Πολιτική⁵

Αν και η σύνδεση των οικονομικών συμφερόντων μιας τάξης και του ιδεολογικού οπλοστασίου της δεν πρέπει να θεωρείται υποχρεωτικά μονοδρομική, πρέπει να ιεραρχήσουμε τη «Μεγάλη Ιδέα» σαν τον κεντρικό ιδεολογικό και πολιτικό άξονα της πορείας της αστικής τάξης της διασποράς προς την οικονομική και πολιτική κυριαρχία. Η Μεγάλη Ιδέα συνέκρινε πλατιές λαϊκές μάζες, που είχαν διαπαιδαγωγηθεί μ' αυτήν και εξέφραζε, γενικότερα, τους εθνικούς πόθους για μια ελεύθερη και μεγάλη πατρίδα. Η προηγούμενη πολιτική ηγεσία, που ήταν συνδεδεμένη με τον κοτσαμπασισμό και τον καμματαρχισμό και χωρίς μακροπρόθεσμες επιλογές, είχε χρωκοπήσει στη συνείδηση τουλάχιστον, των πλέον συνειδητοποιημένων στρωμάτων για την ποιότητα των λύσεων που πρότεινε για τα εθνικά και κοινωνικά προβλήματα. Η ήττα του 1897 ακολουθήθηκε από συνεχείς αλλαγές κυβερνήσεων και όλη η πολιτική και κοινωνική ατμόσφαιρα διαπνεόταν από το πνεύμα του ολοκληρωτικού αδιεξόδου. Η απαισιοδοξία, ο «ζεμανφοντισμός», η τάση για ατομικές λύσεις ή τον αλκοολισμό μέσα στα κείμενα του εκδότη της Ψυχιατρικής και Νευρολογικής Επιθεώρησης παίρνουν διαστάσεις μόνιμων εθνικών χαρακτηριστικών εν εξάρσει, που συνέθεταν ένα κοινωνιο-παθολογικό σύνδρομο με το όνομα Εθνική Νευρασθένεια. Το σύνδρομο κατά τον Σ. Βλαδιανό, εξατομκευόταν με συμπτώματα όπως «ιδέες απογοήτευσης», το «μεμψίμοιρον», το «ράθυμον», η «έλλειψις αυτοπεποιθήσεως», το «αναποφάσιστον», «φόβοι διάφοροι όλως αδικαιολόγητοι»... Επίσης ο αλκοολισμός με τις ψυχικές του επιπτώσεις είναι ένα θέμα που απασχολεί πολλές σελίδες των τευχών της Επιθεώρησης και, ίσως, να βασιίζεται σε μια πραγματική έξαρσή του την πρώτη δεκαετία του αιώνα μας.

Πολλά άρθρα των τευχών αυτών, που επιγράφονταν «κοινωνική ψυχολογία» εκφράζουν μια βαθύτατη αγωνία των συγγραφέων τους για την ανεύρεση δραστηκών θεραπειών της Εθνικής Νευρασθένειας. Στο άρθρο «Ψυχολογία των Λαών - Η αισιοδοξία» (Μάρτιος 1907), πίσω από μια προσπάθεια «επισημονικής ανάλυσης» γίνεται σαφής η συσχέτιση με την ελληνική πραγματικότητα. «Εξ άλλου» γράφει «αισιοδοξία λαού τινος κατά τον ορισμόν ημών θα ήτο η ελπίς και η πεποίθησις περί προσκτήσεως χωρών ανηκουσών αυτών» και πιο φανερά, «μετά της αισιοδοξίας ως όπλου ηθικού ανεκτιμήτου θα βαδίσωμεν στερεωτέρω τω ποδί επί την πραγμάτωσιν των εθνικών πόθων και ιδεωδών». Σχετίζοντας την αισιοδοξία ή την απαισιοδοξία με την αυθυποβολή, που «διαδραματίζει σπουδαίον

πρόσωπον και εν ταις καθημεριναίς ημών σχέσεσι», αλλά και «παρά τοις πλήθεσι», καταλήγει στο ότι οι απαισιοδοξοί είναι «εχθροί ακούσιοι ή εκούσιοι», ενώ οι αισιοδοξοί «απόστολοι μεγαλείου και προόδου». Και παράγοντες που υποβάλλουν προς την αισιοδοξία ή την απαισιοδοξία μπορεί να είναι ο Τύπος, οι πολιτικοί άνδρες, οι στρατιωτικοί άνδρες ή οι «άνακτες λαών...».

Κατανοώντας αυτά γίνεται φανερό γιατί στην κλινική του ο Σ. Βλαδιανός «μεταξύ των λοιπών μέτρων θεραπείας φύσεως ψυχικής είναι και η αποχή από αναγνώσεως εφημερίδων». Μέτρο που καθορίζεται από τον διαπιστούμενο «εκφυλισμό» του τύπου, μα που οι κοινωνικές ρίζες των φαινομένων παραμένουν ανεξιχνίαστες και αναγνωρίζονταν σαν αιτίες η καταγραφή τους...

Οι πολιτικοί άνδρες είχαν αυτοί την ευθύνη τους για την Εθνική Νευρασθένεια. Και το περιοδικό έριχνε την ιδέα της συμμετοχής των ψυχιάτρων στον κρατικό προγραμματισμό και μόνο αν οι πολιτικοί «πειθόμενοι εις τας υποδείξεις ψυχιάτρων και νομοθετούντες κατά τας υπαγορεύσεις αυτών», θα μπορούσαν να βρουν λύσεις για το ξεπέραςμα των αρνητικών εθνικών χαρακτηριστικών. Γενικά όμως η «πολιτική», με την έννοια της πολιτικής συζήτησης και αντιπαράθεσης θεωρείται «εχθρός». Η πολιτική, ιδού ο εχθρός μας» (σελ. 111, 1907).

IV. Θρησκεία - Παιδεία

Οι σελίδες της «Ψυχιατρικής και Νευρολογικής Επιθεώρησης» δεν έμειναν αδιάφορες στις ιδεολογικές συγκρούσεις που παρήγαγε η αστική αμφισβήτηση των αρχών του αιώνα μας. Και, όπως θα δούμε, μέσω αυτής αποτιμήθηκε και το έργο του Στρατιωτικού Συνδέσμου.

Η κριτική προς την ορθόδοξη εκκλησία δεν αφορά καθόλου την «ουσία, το πνεύμα της θρησκείας», που διαχωρίζεται με σαφήνεια από τα λάθη ή τις παρεκκλίσεις προσώπων (ιερείς) ή θεσμών (εορτές κ.λ.π.). Το εκκλησιαστικό ιερατείο και κυρίως, ο κατώτερος κλήρος δέχονταν τα βέλη της κριτικής. Ο Β. Ουγκώ αποτελεί, σπάνια βέβαια, αναφορά του Σ. Βλαδιανού, που υπογράφει τα περισσότερα σχετικά άρθρα, αλλά αυτή η αναφορά είναι αποσπασματική και στηρίζει απλά την αντικληρικιστική στάση του. Ο κλήρος ήταν υπεύθυνος για όλα τα στραβά (π.χ. «ο υποκριτής κλήρος», «η παρωδία κλήρου» κ.λ.π) και έπρεπε να ανανεωθεί, να μορφωθεί, για να εμπνεύσει ξανά την εμπιστοσύνη στο λαό, τη χαμένη από ότι φαίνεται αυτή την περίοδο. Σε άρθρο του με τον τίτλο «Ψυχολογία της Εβδομάδας των Παθών» (σ. 195, 1908) περιγράφεται η αδιαφορία και «η τάση για επίδειξη αυτών που προσέρχονται στην εκκλησία τις ημέρες του Πάσχα», αναγνωρίζεται ότι «οι τύποι υπέσκαψαν την ουσία» και ότι είναι αναγκαία η ανεύρεση λύσης μέσα στα πλαίσια της ορθόδοξης διδασκαλίας.

Η άμυνα των εκφραστών της κυριαρχής ιδεολογίας (σε μια

5. Στα τμήματα της μελέτης που ακολουθούν, η παρουσίαση των απόψεων που εκφράζονται στο περιοδικό γίνεται και με την παράθεση μικρών χαρακτηριστικών αποσπασμάτων (μέσα σε εισαγωγικά), αλλά κυρίως με αναφορά στο πνεύμα που διαπνέει τα κείμενα από τα οποία έχουν αποσπαστεί.

ομάδα, σ' ένα κοινωνικό σχηματισμό) είναι πάντα η αντιμετώπιση της «κρίσης» της μ' επιστροφή στις ρίζες της, τα κείμενά της, με συντηρητική, με άλλα λόγια, εκτίμηση των πραγματικών δεδομένων που την στοιχειοθετούν.

Αλλά η Ψ-N-E άγγιζε παράλληλα και ένα φλέγον, για την εποχή, πρόβλημα. Η αρχαία ελληνική γνώσσα των «ιερών κειμένων» αναφερόταν σαν βασικό ανασταλτικό στοιχείο της επικοινωνιάς θρησκείας-εκκλησιασματος. Η ανάγκη για μια εύληπτη γλώσσα προτεινόταν σαν επιχείρημα της εγκατάλειψης της «υπερκαθαρεύουσας» – θέση επηρεασμένη και από τα γεγονότα του γλωσσικού ζητήματος (1903). Συνδεδεμένο μ' αυτό είναι και η κριτική στάση του περιοδικού στην εκπαιδευτική λειτουργία του πανεπιστήμιου, που χαρακτηριζόταν ότι δεν ανταποκρίνεται στις νέες ανάγκες. Σε κείμενο του τελευταίου τεύχους του (1910), που είχε την υπογραφή του Εφραίμ Πετριδίη, με τον τίτλο «Η χρεωκοπία της κλασσικής παιδείας», τονιζόταν ιδιαίτερα η παραγωγή επιστημόνων χωρίς ουσιαστικές γνώσεις, ώστε να καταλήγουν «παληκοκαφενέδες, ως λίαν προσφυώς αποκαλούνται εν ταις επαρχίαις της Ελλάδος οι εν τοις καφενείοις διημερεύοντες...». Η μέση και ανωτάτη εκπαίδευση είχε καταντήσει «σχολαστική περί το λεξίδιο μικρολογία», άσκοπη ενασχόληση με «την ετυμολογία, τη συνωνυμία και την παραγωγή λεξειδίων και τα γραμματικά όρνιθοσκαλισματα του Κόντου και των στενοκεφάλων θιασωτών αυτού» και είχε εξαπλήσει την ενεργητικότητα των διανοούμενων σε συζητήσεις και διαμάχες μόνο γι' αυτό το θέμα. Και έτσι, ενώ «τα ξένα έθνη τα παιδευθέντα εν τη γησία και καθαρά κλασσική Ελληνική παιδεία, αυτά οικειοποιήθησαν τον αρχαίον Ελληνικόν βίον και ανεδειχθησαν ένδοξα και μεγάλα» αντίθετα «παρ' ημίν... δια τη πενιχράς και ανουσίου διδασκαλίας...» μεταδίδεται «η αποστροφή... η απογοήτευσις και ο μαρασμός».

Το άρθρο αυτό είναι χαρακτηριστικό μιας αστικής εκσυγχρονιστικής τάσης στο γλωσσικό και εκπαιδευτικό ζήτημα, γραμμένο βέβαια (υποδηλωτικό της αντίφασής του) σε υπέρ καθαρευουσιάνικη διάλεκτο... Μέσα από αυτά τα ζητήματα εμφανίζεται και η στάση του περιοδικού απέναντι στον Στρατιωτικό Σύνδεσμο. Σε κείμενο με τίτλο «Η εκκαθάρισις του Πανεπιστημίου» και υπότιτλο «έκαστος εν ω εκκλήθη, εκεί και μενέτω» (1909) επιστημαίνεται ότι με τη συνέχιση της στρατιωτικής επέμβασης υπάρχει κίνδυνος «να επακολουθήση λαϊκή επανάστασις, αληθής επανάστασις αιματηρά... διότι εξενευρίσθη το Έθνος εκ της μακράς προσδοκίας βελτιώσεως τινός...». Το λάθος του Συνδέσμου, έγραφε ο Σ. Βλαδιανός, ήταν να πιστεύει, ότι επειδή, «είδεν επιδοκιμασίαν του κινήματός του, δύναται να προβαίνει εις παντοίου είδους αυθαρεσίαν», που στο προκείμενο ήταν η παρέμβαση στο πανεπιστήμιο. Οι ηγετικές τάξεις ήθελαν τον εκσυγχρονισμό και την ανακάλυψη του κράτους, αλλά –μα που ήταν ο πηδάλιο της νέας ηγεμονίας– είχαν φόβο για κάθε βαθιά θεσμική αλλαγή. Η συμμαχία της αστικής τάξης της διασποράς με τα ντόπια στρώματα, τους διανοούμενους και την κρατική γραφειοκρατία ήταν ο απαραίτητος παράγοντας για την κοινωνική κυριαρχία της πρώτης, μα που ο αγώνας δεν γινόταν ενάντια σε κάποια τάξη φεουδαρχών και ο λαός είχε αρχίσει να εμφανίζει τις πρώτες οργανωμένες μορφές της ριζοσπαστικοποίησής του.

V. Οικογένεια - Γυναίκα

Μέσα από τις σελίδες της «Ψ-N-E» η οικογένεια προσδιορίζεται σαν «ιερός» και «φυσικός» θεσμός της κοινωνίας. Σ' όλα τα κείμενα τονίζεται η σημασία του θεσμού και ο ρόλος της γυναίκας στη λειτουργικότητά του. Αναφέρεται πολλές φορές και αναθεματίζεται η τάση πολλών γυναικών (κυρίως αστών) για χειραφεσία, ενώ οι ιδέες για την ισότητα της γυναίκας χαρακτηρίζονται ουτοπικές και αντιεπιστημονικές. Η αντιεπιστημονικότητα δεν στηρίζεται στην ύπαρξη οργανικών διαφορών. Γίνεται παραδεκτό π.χ. ότι ο εγκέφαλος της είναι του ίδιου βάρους με τον ανδρικό. Οι διαφορές στηρίζονται στο ότι «ο προορισμός του φύλου εκατέρου εχαράχθη υπό της φύσεως τοιούτος η τριούτος» και για τη γυναίκα ο προορισμός είναι στο πλεύρο του άνδρα. Αλλού, με πιο σκληρά λόγια, η γυναίκα θεωρείται «πλάσμα ημιάνθρωπον», του οποίου «η εγκληματικότητα και η υστερία αποτελούν μέρος της υπάρξεώς των αναπόσπαστον!». Αν αυτή είναι η φυσιολογική ψυχική κατάσταση της γυναίκας (συν την μητρότητα, βέβαια), τότε η ψυχοπαθολογία της πρέπει να είναι (και έτσι είναι, υποστηρίζεται από το περιοδικό) μια υπερβολική αρνητική έκφραση των ψυχολογικών της καταβολών.

Αντίθετα ο άνδρας ευεργετείται από την ύπαρξη ψυχοπαθολογίας. Η υστερία, για παράδειγμα, στον άνδρα είναι ένα στοιχείο που «μάλλον αναδεικνύει αυτόν και ωθεί», ενώ λίγο πριν για την γυναίκα ήταν στοιχείο «εκμαυλισμού». Η ιδεολογία της βαθιάς ψυχολογικής διαφοράς άνδρα - γυναίκας στην προσπάθεια να εξυπηρετηθεί η σαφής διάκριση ρόλων και δραστηριοτήτων για τα δύο φύλα οδηγούσε σε κραυγαλέες αντιφάσεις, που καλύπτονταν μόνο από το ιατρικό κύρος. Πολλές συγκρίσεις γίνονται επίσης ανάμεσα στον γυναικείο χαρακτήρα και τον χαρακτήρα διαφόρων ζώων (κατά προτίμηση, αλεπού και φίδι!). Αναγνωρίζονται όμως και συγκυριακοί παράγοντες που τον διαμορφώνουν.

Έτσι, το περιοδικό επικαλείται συνέχεια τον «παλιό καλό καιρό», που οι γυναίκες έμεναν πιστές στις συζυγικές και οικογενειακές τους υποχρεώσεις και προβάλλει ένα ρομαντικό πρότυπο γυναίκας - χωρικής με ροδαλό πρόσωπο, κάμποσα παιδιά, αγνά ήθη, πλήρη υποταγή στον άνδρα. Αντίθετα τονίζεται ο κίνδυνος από την εισαγωγή «δυτικών» και αστικών τρόπων συμπεριφοράς, όπως το κίνημα για τη γυναικεία χειραφέτηση, ⁶ το φλέρτ, η γυναικεία εργασία έξω από το σπίτι. Η Ψυχιατρική και Νευρολογική Επιθεώρησις, επικαλούμενη το κύρος των «επιστημονικών» γνώσεων για την ψυχολογική κατωτερότητα των γυναικών, δεν παραλείπει να τονίσει και την κοινωνική πλευρά του θέματος: οι γυναίκες πρέπει να μένουν εκεί που βρίσκονται γιατί έτσι συμφέρει τη συνοχή της κοινωνίας και του έθνους.

Στις ψυχολογικές διαφορές περίοπτη θέση κρατάει η σεξουαλικότητα: η γυναίκα δεν είναι πολυγαμική από τη φύση

6. Τα γυναικεία περιοδικά της εποχής (Πλειάς, Οικογένεια κ.λπ.), επιστημαίνουν κι αυτά το πρόβλημα. Αφορίζουν το κίνημα για τη γυναικεία χειραφέτηση σαν κάτι που «αντίκειται εις την φύσιν». Όπως παρατηρεί η Α. Ψαρρά (Γυναικεία περιοδικά του 19ου αιώνα, στη Σκούπα τ. 2. 1979) χαρακτηρίζονται από «έναν έντονο εθνικισμό εναρμονισμένο με το τρίπτυχο πατρις - θρησκεία - οικογένεια».

της, δεν θέλει πολλές αλλαγές, το ερωτικό της ένστικτο «πνίγεται» από το ένστικτο της μητρότητας και εξ αιτίας του χαρακτήρα της εύκολα ακολουθεί τον δρόμο της εγκράτειας και της μονογαμίας. Η βιβλιογραφία εδώ περιλαμβάνει τον Cesar Lombroso («ο γυναικείος έρωσ συνίσταται σχεδόν καθ' ολοκληρίαν εξ ενστίκτων αφοσιώσεως και στοργής»), τον Michelet («ο ανήρ επιθυμεί η δε γυνή αγαπά»), τον Kraft-Ebing («είναι δε και ο έρωσ της ψυχικός μάλλον ή των αισθήσεων») κ.α. Η γυναικεία σεξουαλικότητα δεν θεωρείται κάτι αυτούσιο. Διαχέεται μέσα σε άλλες παραμέτρους κάποιας εξαυλωμένης γυναικείας φύσης: τη μητρότητα, την αφοσίωση, την πίστη. Κάθε συμπεριφορά που τείνει ν' αμφισβητεί αυτό το ψυχολογικό μοντέλο θεωρείται παθολογία, αλλά και κίνδυνος για την οικογένεια και το έθνος. Έτσι οι παρεκκλίσεις της γυναικείας συμπεριφοράς, τελικά χρεώνονται περισσότερο τον ηθικό - κοινωνικό αντίχτυπό τους, με απώτατο αποτέλεσμα τον ηθικό στιγματισμό και τον εξορκισμό τους. Δηλαδή η ψυχιατρική φέρεται σαν επικουρικό ιδεολογικό όργανο στη διατήρηση του κοινωνικού status και όχι σαν αυτόνομη ερμηνευτική και, άμεσα καταπιεστική, θεσμική παρέμβαση. Πουθενά δεν λέγεται π.χ. ότι οι παρεκκλίνουσες γυναίκες χρειάζονται εγκλεισμό ή ψυχιατρική θεραπεία. Αυτό σχετίζεται και με τη μικρή ακόμη ανάπτυξη αυτόνομης ψυχιατρικής θεωρίας και πράξης στην αρχή του αιώνα μας, πράγμα που διευκόλυνε τη μεγίστη ιδεολογική λειτουργία της ψυχιατρικής.

VI. Επίλογος

Μέσα από τη σύντομη ανασκόπηση ενός ελληνικού ψυχιατρικού περιοδικού της εποχής 1906-1910, επιχειρήθηκε η στήριξη της υπόθεσης ότι η επιστημονική παραγωγή της ελληνικής ψυχιατρικής της εποχής στοχεύει στη «μετατροπή» των αποδεκτών της σε δρώντα και ιδεολογικά ενοποιημένα υποκείμενα της μερικής αστικής ανανέωσης. Τα άρθρα και η θεματολογία του περιοδικού έδωσαν στοιχεία υποστηρικτικά της υπόθεσης.

Βέβαια, η σημερινή ψυχιατρική έχει πάψει να εκτελεί ένα τέτοιο σαφές και απροσημάτιστο καθήκον. Για παράδειγμα, δύσκολα θα ανακαλύπτουμε κείμενα σαν το παρακάτω. «Κατά την εποχή της Κοινότητας των Παρισίων έν έτει 1871, αι πλείοι των καταστροφών εν των αιματηρώ εκείνω δράματι οφείλονται εις τοιούτους ημι-παράφρονας, ων πολλοί κατέληξαν είτε εις τα διάφορα φρενοκομεία ή ετουφεκίσθησαν»⁷. Αλλά δεν μπορεί να αθωωθεί εντελώς, αφού και σήμερα παρατηρείται υποκειμενοποίηση του λόγου της, με την είσοδο της ιδεολογίας σ' ένα πεδίο που ο ίδιος ο επιστήμονας υποχρεούται να υφίσταται το διχασμό του. Ίσως γι' αυτό και το αίτημα για μια «επιστημη του υποκειμένου» φαίνεται να αντιμετωπίζει συνεχείς δυσχέρειες και οπισθοδρομήσεις.

Πολλές μελέτες για τη σχέση ψυχιατρικής και ιδεολογίας είδαν το φως της δημοσιότητας τα τελευταία 30 χρόνια, συμβαδίζοντας με τις αλλαγές που σημειώθηκαν στην ασυλιακή μορφή της ψυχιατρικής. Στα ψυχιατρικά άσυλα, αλλά και σε άλλα παραδοσιακά ιδρύματα (φυλακές, οικοτροφεία κ.λπ.) επικρατούν συντηρητικές ιδέες (απαισιοδοξία, αυστηρή ιεραρχία, οι άρρωστοι εντελώς διαφορετικοί από φυσιολογικούς και επικίνδυνοι, κληρονομικότητα κ.α.), ενώ σε λιγότερο παραδοσιακές μορφές της ψυχιατρικής παρέμβασης επικρατούν «ουμανιστι-

κές» ιδέες.⁸ Σε πρόσφατη μελέτη στην Ελλάδα συζητήθηκε η θετική σχέση ανάμεσα στην κοινωνική συντηρητικότητα των ελλήνων ψυχιάτρων και στην επιλογή οργανικού προσανατολισμού στην ψυχιατρική και στη μικρή (συγκριτικά) ευαισθησία στις παρενέργειες των ψυχοφαρμάκων.⁹ Η οργανική σχολή, που αναγνωρίζει ένα σχεδόν αποκλειστικό γενετικό προσδιορισμό των ψυχικών ασθενειών, φαίνεται ότι ενοχοποιείται με την ιδεολογική λειτουργία των εκφραστών της σαν φορέων απόψεων του σημερινού κοινωνικού status. Από την άλλη, ιδεολογικές, μυθολογικές απόψεις εκφράζονται πολλές φορές από θέση ριζοσπαστική. Σαν παράδειγμα, θα μπορούσε να αναφερθεί η γνώμη ότι: «η ανθρώπινη δυστυχία» από επιτήδειους ειδικούς περιγράφεται «σαν αρρώστια που αποκαλείται κατάθλιψη» ή ότι χαρακτηρίζονται «τα δεινά της ζωής με το όνομα ψυχική ασθένεια».¹⁰ Η γνώμη αυτή διεκδικεί κοινωνιολογική πρέλευση που κατά την, ανεπιτυχή μάλλον, έκφραση, ενδιαφέρεται για το δάσος και όχι το δέντρο. Αλλά αυτό δεν σημαίνει κατ' ανάγκη άγνοια του βιο-ψυχολογικού επίπεδου της ανθρώπινης ύπαρξης, με τις ποικίλες διαφοροποιήσεις και των μηχανισμών που οδηγούν σ' αυτές - άγνοια που οδηγεί τελικά και στην συγκάλυψη της κοινωνιο-και ψυχο-παθογένεσης. Η πορεία για ένα μελλοντικό «ου-τόπο» δεν θα είναι η κρατική αναδάσωση χωρίς «καχεκτικά» δέντρα, και ούτε μπορεί να λειτουργεί η επίκλησή του σαν υποκατάσταστο θεωρίας ή θεραπείας.¹¹

Η μυθολογία της ψυχιατρικής δεν έχει ακόμα γραφτεί, η αναφορά της γίνεται ενδεικτικά μόνο για το πολύπλοκο των ιδεολογικών καταβολών της, και, σε κάθε περίπτωση, είναι έξω από τους στόχους αυτού του κειμένου, που αποκλειστικά επιχείρησε την ανάδυση των ιδεών που διαμόρφωσαν την «επιστημονική» γλώσσα ενός ελληνικού περιοδικού ψυχιατρικής της περιόδου 1906-1910.

7. Σ. Αποστολίδη: Αι ψυχώσεις: μελέται ιατρικάί, κοινωνιολογικάί και φιλοσοφικάί περί φρενοπαθειών, 1889.

8. Βλ. D. Gilbert and D. Levinson: Ideology, Rersonality and Institutional Policy in The Mental Hospital, J. Pers., 1956, σ. 263-271 και E. Goffman: Asylums, Penguin, 1968.

9. Ι. Τσιάντη, Δ. Πάλλη και Γ. Λυκέτσου: Κοινωνικός και θεραπευτικός προσανατολισμός ομάδας ελλήνων ψυχιάτρων, ανακοίνωση στο 8ο Πανελλήνιο συνέδριο Νευρολογίας - Ψυχιατρικής, 1978.

10. Γ. Πανούση: Ναρκωτικά, η άλλη όψη του πραγματικού, Πολίτης, τ. 36, 1980, αν και σαν άποψη ενυπόρχει και σε πλείστα κείμενα της διεθνούς και ελληνικής βιβλιογραφίας.

11. Για περισσότερα, βλ. Μ. Μαρκιδή: Η Ιδεολογία της τρέλας, εφημ. Καθημερινή.

